

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

2026-YIL / IYUL / 7-SON,
I-QISM

ISSN

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 2026-yil, iyul.
I-qism*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukariyeva Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy
jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

MHXS (IFRS) ASOSIDA MOLIYAVIY HISOBOT TUZISHNING KORXONA RENTABELLIGI VA TO'LOVGA QOBILIYATLILIGINI TAHLIL QILISHDAGI O'RNI.....	12
Urakova Maxsad Xakimovna	
QAYTA TIKLANMAYDIGAN RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISHDA MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI.....	18
Yusupova Jamila Karamatdinovna	
COMPARATIVE ANALYSIS OF DIGITAL FINANCIAL TECHNOLOGIES FOR CREDIT RISK PREDICTION AND MANAGEMENT IN COMMERCIAL BANKS BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BIG DATA ANALYTICS.....	21
Kholdorov Sardor Umarovich	
O'ZBEKISTONDA AGROINVESTITSIYALARNI MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	28
Yusupov Komaliddin Baxtiyor o'g'li	
O'ZBEKISTONDA NOGIRONLIGI BO'LGAN SHAXSLAR UCHUN ICHKI TURISTIK MAHSULOTLAR TAHLILI.....	33
Zoxidov Firuz Faxritdinovich	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА.....	38
Эргашбаева Нилуфар Мухаммадсайфуллаевна	
MUSTAQIL TURISTLAR OQIMINI OSHIRISHDA ILG'OR HORIIY TAJRIBA VA UNI O'ZBEKISTON SHAROITIGA MOSLASHTIRISH IMKONIYATLARI.....	42
Muzaffarov Akmal Axmadovich	
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЧАТ-БОТОВ В СИСТЕМЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ	49
Ирматова Азиза Бахрамовна	
OROL BO'YI MINTAQASIDA YASHIL IQTISODIYOT ASOSIDA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)	56
Akramova Feruza	
RECENT MEDICAL TOURISM RESEARCH IN THE WEB OF SCIENCE CORE COLLECTION	68
Hao Xiaohui	
HARBIY XIZMATCHILARNI KIYIM-KECHAK BILAN TA'MINLASHDA ILG'OR HORIIY DAVLATLAR TAJRIBASIDAN O'ZBEKISTONDA FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	76
Omonov Usmonqul Raxmonqul o'g'li	
TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH VA OSHIRISHNING ZAMONAVIY IQTISODIY MEXANIZMLARI	83
Inobatov Abror Boshlarovich	
КОММУНАЛЬНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА И МЛАДЕНЧЕСКАЯ СМЕРТНОСТЬ: ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПО РЕГИОНАМ УЗБЕКИСТАНА ЗА 2012–2024 ГОДЫ.....	92
Мамбетсапаев Курбанияз Айниязович	
АНАЛИЗ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ	97
Ташмухамедова Карима Саматовна	
СУТЬ УПРАВЛЕНИЯ СТРАТЕГИЕЙ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	104
Тарават Абдул Салам	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ASOSIY KAPITALGA KIRITILGAN INVESTITSIYALAR MANBALARI RIVOJLANISHINING MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI.....	112
Ibadullayev Dilshad Ibragimovich	

BARQAROR SHAHARSOZLIKNI TA'MINLASHDA TRANSPORT INFRATUZILMASINING EKOLOGIK VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	117
Permatov Ilxomjon Juraboyevich	

BARQAROR SHAHARSOZLIKNI TA'MINLASHDA TRANSPORT INFRATUZILMASINING EKOLOGIK VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Permatov Ilxomjon Juraboyevich

Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o'zgarishini
o'rganish universiteti (Green University) magistranti

Ilmiy rahbar: Kuldasheva Aziza

Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o'zgarishini
o'rganish universiteti (Green University) professori, DSc.
ORCHID:0000-0002-5460-6513

Annotatsiya. Ushbu maqolada transport infratuzilmasini yaratish jarayonida jamiyat uchun yuzaga keladigan asosiy foyda va zarar turlari tahlil qilinadi, ularning ekologik hamda iqtisodiy samaradorligini baholashdagi mavjud muammolar aniqlanadi va mazkur ta'sirlarni ijtimoiy baholash tizimiga integratsiya qilish usullari taklif etiladi. Shuningdek, ushbu yondashuvni O'zbekistonda 2030-yilgacha yo'l tarmog'ini rivojlantirish loyihalarini tahlil qilishda qo'llash natijalari yoritilgan. Tadqiqotda ekologik zarar va ijtimoiy ta'sirlarni bozorga xos bo'lmagan baholash usullari asosida aniqlashning metodologik asoslarini takomillashtirish hamda ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish istiqbollari asoslab berilgan. Ekologik zararni baholash transport infratuzilmasi loyihalarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishning ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi.

Kalit so'zlar: transport infratuzilmasi, ijtimoiy baholash, foyda-xarajat tahlili, ijtimoiy foyda, atrof-muhitga zarar, ekologik baholash.

Аннотация. В статье рассматриваются основные виды общественных выгод и издержек, возникающих при создании транспортной инфраструктуры, выявляются проблемы оценки их экологической и экономической эффективности, а также предлагаются методы интеграции данных воздействий в систему социальной оценки проектов. Кроме того, представлены результаты применения данного подхода при анализе проектов развития дорожной сети Республики Узбекистан до 2030 года. Обоснованы перспективы совершенствования методологических основ оценки экологического ущерба и социальных последствий с использованием нерыночных методов оценки, а также расширения научных исследований в данной области. Подчеркивается, что оценка экологического ущерба является неотъемлемой частью комплексного социально-экономического анализа транспортных инфраструктурных проектов.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, социальная оценка, анализ выгод и затрат, общественные выгоды, экологический ущерб, экологическая оценка.

Abstract. This article examines the main types of social benefits and costs associated with the development of transport infrastructure, identifies the challenges of assessing their environmental and economic efficiency, and proposes approaches for integrating these impacts into the social appraisal of infrastructure projects. The paper also presents the results of applying this methodology to the analysis of road network development projects in Uzbekistan through 2030. The study highlights the prospects for improving the methodological framework for assessing environmental damage and social impacts based on non-market valuation methods and for expanding research in this field. Environmental damage assessment is recognized as an integral component of the comprehensive socio-economic evaluation of transport infrastructure projects.

Keywords: transport infrastructure, social appraisal, cost-benefit analysis, social benefits, environmental damage, environmental assessment.

KIRISH

Zamonaviy shaharlarning jadal rivojlanishi transport infratuzilmasini takomillashtirishni barqaror shaharsozlik siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirmoqda. Aholi sonining o'sishi, urbanizatsiya jarayonlarining kuchayishi hamda transport vositalari sonining ortishi havo ifloslanishi, parnik gazlari chiqindilarining ko'payishi, shovqin darajasining ortishi va energiya resurslarining samarasiz sarflanishi kabi ekologik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu bilan birga, transport tizimining samaradorligi shahar iqtisodiyotining raqobatbardoshligi, aholining harakatchanligi, logistika xarajatlarining kamayishi va investitsiya jozibadorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Shu bois barqaror shaharsozlikni ta'minlashda transport infratuzilmasining ekologik va iqtisodiy samaradorligini kompleks baholash, uning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish hamda resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ushbu maqola transport loyihalarining ijtimoiy (ekologik va iqtisodiy) samaradorligini baholash usullariga bag'ishlangan. Ushbu mavzuning dolzarbligi O'zbekistonda davlat tomonidan moliyalashtiriladigan loyihalarining ijtimoiy ahamiyatini baholash borasida mavjud bo'lgan metodologik bo'shliq bilan izohlanadi. Xarajatlar va foyda tahlili butun dunyoda transport infratuzilmasi loyihalariga davlat mablag'larini ajratishni oqlash uchun keng qo'llaniladi. Ushbu usuldan ichki investitsiyalarni asoslashda foydalanish infratuzilma loyihalarini barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga yo'naltirishga va shu bilan ularning moliyaviy barqarorligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, u transport infratuzilmasiga davlat investitsiyalarini oqlash mexanizmini yaratadi va qaror qabul qiluvchilarga loyihalar va amalga oshirish ssenariylarini tanlash uchun miqdoriy mezonlarni taqdim etadi. Ushbu usulning o'ziga xos xususiyati loyiha tahliliga loyiha tomonidan yaratilgan bozorga aloqador bo'lmagan ta'sirlarni — jamiyat uchun ijtimoiy va iqtisodiy foyda va zararlarni kiritishdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xarajatlar va foyda tahlili hozirda transportni rejalashtirishda keng qo'llaniladi. Bu usul "ijtimoiy samaradorlikni baholash" [1] nomi bilan tanilgan. 1998-yilda Buyuk Britaniyaning Transport, atrof-muhit va mintaqalar departamenti milliy yo'l sxemalarini baholash tizimini joriy etdi, bu "**Baholashga yangi yondashuv**" (NATA) [2] deb nomlanadi.

2007-yilda NATA yangilandi va "**Barqaror transport tizimiga sari: kam uglerodli iqtisodiyotda o'sishni qo'llab-quvvatlash**" [3] nomli yangi transport strategiyasi hujjatining bir qismiga aylandi. Ushbu yondashuv loyihaning atrof-muhitga, iqtisodiyotga va jamiyatga ta'sirini tavsiflovchi ko'rsatkichlarni xarajatlar va foyda tahliliga kiritishni o'z ichiga oladi.

NATA vosita sifatida transport va yo'l sohasidagi muammolarni hal qilish uchun sof joriy qiymat va investitsiyalarning daromadliligi kabi miqdoriy mezonlar asosida turli xil variantlarni tanlash imkonini beradi; shuningdek, transport va yo'l loyihalarini amalga oshirish bo'yicha turli takliflarni ustuvorlashtirish imkonini beradi hamda loyihalarni ularning narx-sifat nisbati asosida baholaydi. NATA konsepsiyasiga ko'ra, yangi transport infratuzilmasi nafaqat transport tirbandligini kamaytirishi, balki iqtisodiyot, atrof-muhit va jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishi kerak.

Iqtisodiyot – barqaror iqtisodiy o'sishni va samaradorlikni oshirishni qo'llab-quvvatlash.

Xavfsizlik – baxtsiz hodisalarni kamaytirish va yo'l harakati xavfsizligini oshirish.

Atrof-muhit – me'moriy va tabiiy muhitni muhofaza qilish va asrash (shovqinni kamaytirish, havo sifatini saqlash, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, an'anaviy landshaftlar va manzaralarni saqlash, shahar landshaftiga ta'sir qilish, tarixiy merosni saqlash, biologik xilma-xillikni asrash, suv muhitini muhofaza qilish, sport inshootlarini saqlash, sayohat qilish uchun sharoit yaratish va boshqalar).

Kirish imkoniyati – barcha uchun kirishni ta'minlash.

Integratsiya – yerdan foydalanish siyosati va iqtisodiyotning boshqa sohalaridagi hukumat siyosati bilan o'zaro bog'liqlik.

Yevropa Ittifoqi, shuningdek, infratuzilma transport loyihalarini amalga oshirishda atrof-muhit komponentlarini o'z ichiga olgan va barcha Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar uchun qo'llanma bo'lib kelgan xarajat-foyda tahlilidan foydalanadi [4]. Kanadada bu yondashuv 1994-yildan beri, **Transport Canada** yirik transport investitsiyalari uchun tegishli ko'rsatmalarni e'lon qilganidan keyin rasman qo'llanila boshlandi. Qo'shma Shtatlarda shtat transport agentliklari ham xarajat-foyda tahlilidan foydalanadilar. Eng mashhuri **TIGER** dasturi bo'lib, u transport loyihalarini ularning "ekologik va iqtisodiy samaradorligi"ni baholash asosida byudjet grantlari bilan moliyalashtirish uchun tanlashga mo'ljallangan [5]. Mablag'lar loyihaning samaradorligini ijtimoiy baholash va iqtisodiy tahlilda bir qator ijtimoiy hamda ekologik ta'sirlarning aks ettirilishi sharti bilan ajratiladi. **TIGER** moliyalashtirish uchun ariza berishda loyiha hujjatlarida aks ettirilishi kerak bo'lgan asosiy ta'sirlar 1-jadvalda keltirilgan [6].

Jahon bankining transport sektori uchun loyiha ko'rsatmalari e'tiborga loyiqdir. Ular transport loyihalarining tijorat va ijtimoiy samaradorligini (ijtimoiy baholash) baholash metodologiyasi va qo'llaniladigan usullarini ko'rib chiqadi hamda ularni baholashdagi aniq masalalarni hal qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Bu bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, baholash jarayoni to'rtta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi. Birinchi bosqichda loyihaning asosiy ijtimoiy va ekologik ta'siri aniqlanadi, loyiha xarajatlari va foydalari, loyihani amalga oshirish muddati hamda tabiat va jamiyatga ta'siri aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda bozor narxlarisiz xarajatlari va foydalar pullashtiriladi. Uchinchi bosqichda kelajakdagi loyiha xarajatlari va foydalari aniqlanadi va hozirgi kunga nisbatan chegiriladi hamda asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari hisoblanadi. Ushbu taqqoslashni amalga oshirish uchun ijtimoiy chegirma stavkalari qo'llaniladi.

Shuningdek, mavjud ko'rsatkichlar — atrof-muhit va iqtisodiy samaradorlik mezonlari asosida loyihalarni tanlashning asosiy ko'rsatkichlari loyihani amalga oshirishdan kutilgan sof ijtimoiy foyda (NPV) va investitsiyalarning daromadlilik (BCR) hisoblanadi. Investitsiya xarajatlari uchun qaytarilish muddati va ichki daromadlilik darajasi kabi an'anaviy ko'rsatkichlar odatda ijtimoiy baholashlarda qo'llanilmaydi, chunki ijtimoiy va ekologik foyda olish muddati sezilarli darajada uzaytirilishi mumkin hamda qo'llaniladigan chegirma stavkalari odatda bozor stavkalaridan sezilarli darajada past bo'ladi va ijtimoiy vaqt afzalligini aks ettiradi. An'anaviy tahlilda bo'lgani kabi, loyihaning NPV qiymati ≥ 0 va BCR qiymati ≥ 1 bo'lsa, u maqbul hisoblanadi. Bir nechta loyihalarni yoki ularning variantlarini taqqoslashda, avvalo, ijobiy NPVga ega loyihalar o'sish tartibida tanlanadi. Keyin tanlov BCRga asoslanadi. NPV va BCR qiymatlari yuqori bo'lgan loyihalarga ustunlik beriladi.

Yuqoridagi metodologiya 2030-yilga mo'ljallangan Avtoyo'l yuqori tezlikdagi yo'l tarmog'ini rivojlantirish uchun qaror qabul qilish variantlarining (loyihalarining) ijtimoiy yoki ekologik-iqtisodiy samaradorligini hisoblash uchun ishlatilgan.

Baholash qarorlarning butun hayot aylanishi davomida — marshrutni tanlash va loyihalash, yerni sotib olish, qurilishdan tortib, yo'l tarmog'ining doimiy ishlashigacha (hayot aylanishi samaradorligi deb ataladi) — o'tkazildi. Hisob-kitoblarda prognoz davridan tashqariga chiqadigan barcha ekologik va iqtisodiy ta'sirlar hisobga olinadi.

Tahlil Avtoyo'l yuqori tezlikdagi yo'l tarmog'ini rivojlantirish uchun ikkita loyihaga qaratilgan: tarmoq uzunligi 1500 km bo'lgan odatiy ish rejimidagi (asosiy) loyiha va tarmoq uzunligi taxminan 1700 km bo'lgan innovatsion loyiha (1-jadval).

1-jadval.
TIGER loyiha tomonidan talab qilinadigan iqtisodiy va ekologik ta'sirlar

Foyda (uzoq muddatli natijalar)	Iqtisodiy foyda turlari
Qulayliklar (hayot sifati)	Yo'l bo'yidagi xizmat ko'rsatish inshootlarida ko'rsatiladigan xizmatlar sifati. Yiliga transport vositalarining bosib o'tgan kilometrlarini qisqartirish (marshrut uzunligini qisqartirish). Yo'l bo'yidagi xizmat ko'rsatish inshootlari uchun mulk qiymatining oshishi.
Iqtisodiy raqobatbardoshlik	Sayohat vaqtini tejash. Ishlab chiqarish xarajatlarini tejash. Yoqilg'i sarfini kamaytirish. Yuk tashish samaradorligini oshirish (xarajatlarni kamaytirish va tezlashtirish). Iqtisodiyotga multiplikator ta'siri (ish o'rinlarini yaratish, tegishli sohalar va xizmatlarni rivojlantirish va boshqalar).
Xavfsizlik (baxtsiz hodisalarning oldini olish)	Yo'l-transport hodisalari natijasida o'limni kamaytirish. Yo'l-transport hodisalari natijasida jarohatlarni kamaytirish. Baxtsiz hodisalardan kelib chiqadigan mulkiy zararni kamaytirish.
Yo'l sharoitlari	Yo'l qoplamasini to'liq almashtirishni kechiktirish. Ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlarini tejash. Yo'l yopilishlarining olib tashlanishi tufayli transport vositalarining yurish masofasi kamaydi.
Barqaror rivojlanish	Issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish. Ifloslantiruvchi moddalar chiqindilarini kamaytirish. Shovqin ifloslanishini kamaytirish. Bioxilma-xillik yo'qolishining oldini olish.
Energoeffektivnost	Yuk mashinalarining bo'sh vaqtini qisqartirish. O'rtacha harakatlanish tezligini oshirish. Yuk yo'qotishlarini kamaytirish.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ushbu metodologiyani qo'llash ijtimoiy va ekologik ta'sirlarning taxminiy baholarini berdi.

Xarajatlarni baholash faqat ishonchli baholash mumkin bo'lgan va odatda xalqaro xarajat-foyda tahlilida ko'rib chiqiladigan foyda hamda zararlar uchun taqdim etiladi. Bozor ma'lumotlari va ixtisoslashtirilgan tadqiqotlar mavjud bo'lmagan taqdirda, xalqaro tadqiqotlarda olingan ko'rsatkichlar hisob-kitoblarda, masalan, suv ifloslanishi, ekotizim xizmatlarining yo'qolishi hamda zararlar va o'lim holatlarining kamayishi natijasida yetkazilgan zararni baholash uchun ishlatilgan.

Yo'l tarmog'ini rivojlantirish loyihasi uchun umumiy ekologik va iqtisodiy ta'sirni baholash natijalari keltirilgan. Birgalikda, «**Avtoyo'l**» yo'l tarmog'ini rivojlantirishdan kelib chiqadigan ijobiy ijtimoiy ta'sirlar ekologik zarardan (5,3–5,7 marta) bir necha baravar ko'p bo'lib, ikkala loyiha ham (odatdagidek biznes va innovatsion) ko'rib chiqilayotgan barcha ta'sirlarni kompleks ekologik va iqtisodiy baholash nuqtayi nazaridan foydali qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekistonda ushbu turdagi tahlilni rivojlantirish istiqbollari bozorga xos bo'lmagan baholash usullariga asoslangan ekologik zarar va ijtimoiy ta'sirlarni baholash uchun metodologik asosni ishlab chiqish va ushbu masala bo'yicha kengroq tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Ushbu usullar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Aniqlangan afzalliklarga asoslangan usullar (bozor narxlariga asoslangan baholash; ijara haqini baholash; ko'chmas mulk narxlarining o'zgarishiga asoslangan baholash; imkoniyat narxiga asoslangan baholash; transport va sayohat xarajatlarini baholash).

Belgilangan afzalliklarga asoslangan usullar yoki shartli baholash usullari (to'lashga tayyorlikni baholash; kompensatsiya olishga tayyorlikni baholash).

Xarajatlarga asoslangan usullar (almashtirish, ko'chirish, oldini olish, tiklash, ko'paytirish va boshqalar xarajatlarga asoslangan baholash).

Foyda o'tkazish usuli.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Transport Economic Evaluation Notes. [Elektron resurs]: <http://siteresources.worldbank.org/INTTRANSPORT/Resources/336291-1231943010251/trn-5EENote2.pdf>
2. NATA Refresh: Appraisal for a Sustainable Transport System. [Elektron resurs]: http://www.bettertransport.org.uk/sites/default/files/dft_natarefreshApril_2009.pdf
3. The New Approach to Appraisal (NATA). [Elektron resurs]: http://www.nottingham.ac.uk/transportissues/appraisal_history.shtml
4. Developing Harmonised European Approaches for Transport Costing and Project Assessment (HEATCO). [Elektron resurs]: <http://heatco.ier.uni-stuttgart.de/>
5. Benefit-Cost Analysis Guidance for TIGER Grant Applicants. [Elektron resurs]: <http://www.dot.gov/tiger/guidance>
6. Medvedeva O. E. Vremennyye metodicheskiye rekomendatsii po provedeniyu otsenki ekologo-ekonomicheskoy effektivnosti proyektov namechayemoy khozyaystvennoy deyatel'nosti // Ekologicheskaya ekspertiza i otsenka vozdeystviya na okruzhayushchuyu sredu. 2004. № 6. S. 100–141. / Environmental Assessment and Assessment of Impact on Environment. 2004. No. 6. P. 100–141. (In Russ.).
7. Strategiya razvitiya gosudarstvennoy kompanii «Uzbekskiy avtomobilnyye dorogi» do 2030 goda / Strategy of Development of the State Company "Uzbek Highways" till 2030. Guidance on Treatment of the Economic Value of a Statistical Life in U.S. Department of Transportation Analyses. 2014.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi PF-60-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-5841063>
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi 2019-2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining «yashil iqtisodiyot»ga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida PQ-4477-son qarori. <https://lex.uz/docs/-4539502>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 7/1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>